

FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi
 FSM Scholarly Studies Journal of Humanities and Social Sciences
 Sayı/Number 11 Yıl/Year 2018 Bahar/Spring
 ©2018 Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

DOI: 10.16947/fsmia.437675

<http://dergipark.gov.tr/fsmia><http://dergi.fsm.edu.tr>

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 11.11.2017

Kabul Tarihi / Accepted: 19.02.2018

FSMIAD, 2018; (11): 1-27

Arap-İsrail Sorunu Ekseninde İngiltere'nin Post-Kolonyal Körfez Politikası (1971-1991)

Esra Çavuşoğlu*

Öz

İngiltere'nin 1971'de Basra Körfezinden 150 yıl süren varlığını sona erdirerek çekilmesi ile İngiliz himayesi altında bulunan Körfez Şeyhlikleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. İngiltere'nin bölgedeki askeri ve siyasi varlığı sona ermiş olmasına rağmen bölgedeki petrol kaynaklarına dayalı olarak önemli ekonomik ve stratejik kolonyal çıkarları artarak devam etmiştir. İngiltere ve Körfez ülkeleri ilişkilerinde Arap-İsrail çatışması merkezi bir önem ve hassasiyet taşıyan bir mesele olmuştur. Ortadoğu'nun temel problemi olan Arap-İsrail meselesi İngiltere tarafından Körfez ülkelerindeki önemli çıkarları için bir tehdit k aynağı olarak görülmüştür. Bu çalışmada İngiltere'nin Körfezden çekilmesinden sonraki ilk 20 sene içinde Körfez ülkeleri özelinde Ortadoğu politikalarını şekillendirmesinde Arap-İsrail sorunun nasıl etkili olduğunun analizini yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Basra Körfezi, Orta Doğu, Arap-İsrail sorunu, postkolonyal teori.

* Dr., Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul/Türkiye, esracavusoglu@gmail.com, orcid.org/0000-0001-6134-6265

Britain's Post-Colonial Foreign Policy Towards the Persian Gulf at the Axis of Arab-Israeli Conflict (1971-1991)

Abstract

By the British withdrawal from the Persian Gulf in 1971, the Gulf Sheikhdoms who had been the British protectorates, declared their independences. Although Britain withdrew its military presence, substantial economic and strategic British colonial interests remained in the region based on the oil resources. The Arab-Israeli conflict, as the main problem of the Middle East, became the matter of central importance in the UK's foreign policy and had implications on the relations between the UK and Gulf states. This essay evaluates the impact of the Arab-Israel conflict on shaping the British Policy in the Middle East with particular focus on Britain and Gulf States relations in 1971-1991 period.

Keywords: Britain, Persian Gulf, Middle East, Arab-Israel conflict, post-colonial theory.

Giriş

İngiltere'nin 1971'de Basra Körfezi'nden çekilmesiyle bölgedeki İngiliz hegemonyası sona ermiş ve İngiliz idaresi altında yönetilen ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.¹ İngiltere'nin bölgede direk siyasi ve askeri kontrolü sona ermiş olmasına rağmen bölgenin petrol kaynaklarına dayalı olan önemli ekonomik ve stratejik çıkarları devam etmiştir. Bu çıkarları koruma gayesinde olan İngiltere, Körfez bölgesine yönelik 'post-kolonyal' dış politika yaklaşımı çerçevesinde, kolonyal dönemde ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel alanlarda tesis etmiş olduğu nüfuzunu ve varlıklarını, yeni döneme adapte ederek devam ettirmiştir. İngiltere'nin Körfez ülkelerine yönelik olarak 1971 itibarı ile başlayan yeni dönemde yürüttüğü dış politikasında, bölgedeki çok önemli ekonomik çıkarları ve bölgesel dinamikleri belirleyen siyasi gelişmeler doğrultusunda, Arap-İsrail meselesi çok önemli bir parametre teşkil etmiştir. Bu çalışmada Arap-İsrail sorununun 1971-1991 periyodunda İngiltere'nin Basra Körfezi ülkeleri ile ilişkilerinde takip ettiği post-kolonyal dış politikası çerçevesinde nasıl bir rol oynadığının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın temel argümanı, İngiltere'nin Körfezle ilişkilerini biçimlendiren bölgedeki petrole dayalı ekonomik çıkarlarının bu dönemde Arap-İsrail sorununa yaklaşımını da şekillendirmiş olmasıdır. İngiltere'nin Körfez ülkelerinde ki post-kolonyal dış politikasında Arap-İsrail meselesinin önemi ve hassas konumu, Körfez'de ki İngiliz çıkarları üzerinde oluşturduğu potansiyel tehdit nispetinde artmıştır. İngiltere'nin Körfez'deki çıkarlarını korumak için bölgesel politikalarında uygulamış olduğu diplomatik stratejiler ele alınacaktır. Bu bağlamda, İngiliz diplomasisinin Arap-İsrail sorunu ekseninde, İngiltere-Körfez ülkeleri ilişkileri ile İngiliz-Amerikan iş birliği ve İngiliz-İsrail ilişkileri arasında tesis etmeye çalıştığı denge politikası ve Avrupa ittifakı üzerinde durulacaktır.

Bu çalışma İngiltere'nin Körfez'den çekilmesinden sonraki ilk on yıl ve ikinci on yıl olmak üzere iki tarihsel periyotta ele alınmıştır. Çalışma konusu kapsamında İngiltere'nin eski kolonileri olan dört Körfez ülkesi; Kuveyt, Katar, Bahreyn

1 İngiltere'nin Körfez'de tesis ettiği 'himaye' idaresi, diğer İngiliz sömürgelerinden farklıdır ve "informal empire" olarak tanımlanmıştır. Buna göre, İngiltere ve Körfez yönetimleri arasındaki ilişkiler anlaşma ilişkileri (treaty relations) olarak tanımlanmıştır. Burada ki en temel fark, Körfez'deki İngiliz himayesinin, İngiliz çıkarları güvende olduğu sürece Körfez yönetimlerinin içişleri ile direk olarak ilgilenmemiş olmasıdır. Bkz, James Onley, "Britain's Informal Empire in the Gulf 1820-1971", *Journal of Social Affairs*, Volume 22, Number 87, Fall 2005

ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) seçilmiş olmakla birlikte² Körfez kavramı bir bütün olarak ele alınacaktır. İkinci bölümde çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan post-kolonyal teori ana hatlarıyla ortaya konmuş ve İngiltere'nin çekilme sonrası bölgede izlediği politika bu teorik temelde açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde, İngiltere'nin Körfez politikasında Arap-İsrail meselesinin etkisi 1971-1980 ve 1980-1991 olmak üzere iki periyoda ayrılarak analiz edilmiştir. Bu konuya münhasır olarak Türkçe ve İngilizce literatürde dikkate değer bir boşluk olduğundan çalışmanın ana kaynağını büyük ölçüde birinci el kaynaklar teşkil etmiştir. Birinci el kaynaklar İngiliz Ulusal Arşivi'nden sağlanan İngiliz resmî belgeleridir.

Post-Kolonyal Teori Çerçevesinde İngiltere'nin Körfez Politikası ve Arap-İsrail Sorununa Yaklaşımı

Post-kolonyal teori eleştirel teorilerden biri olarak 1990'lar itibari ile Uluslararası İlişkiler alanında uygulanmaya başlamıştır. Post-kolonyal teorinin temel eleştirisi sömürge döneminin sona ermesinden sonra batı dünyasının, batı dışı olan toplumlarla olan ilişkilerini emperyalist parametreler üzerinden sürdürüyor olmasına dayanır ve batılı güçler ile batılı olmayan ülkeler arasındaki asimetrik ilişkiye dikkat çekmektedir.³ Post-kolonyal teorinin temel paradigmasını Edward Said *Oryantalizm* adlı eserinde ortaya koymuştur. Said, Oryantalizmi batı hegemonyasının sürekliliğini sağlamak üzere sürekli ve tek taraflı bir bilgi üretimi ile batı dışı toplumların batı karşısında ki ikincil/aşağı konumları üzerinden tanımlanması olarak açıklar. Said oryantalizmin “üç büyük emperyalist güç olan Britanya, Fransa ve Amerika'nın belirlediği büyük siyasi hedefler ve yazarlar arasındaki dinamik alışveriş ile bu güçlerin zihinsel çalışma alanlarında yazıya dökülerek üretildiğini”⁴ ifade eder. Bu bağlamda post-kolonyal teori güç-bilgi ilişkisi çerçevesinde bilginin inşa sürecini sorgularken diğer taraftan sömürge dö-

2 Umman 1971 öncesi dönemde fiilen askeri ve siyasi olarak İngiltere koruması altında olmasına rağmen hukuken dışişlerinde bağımsız bir ülke olduğu için bu çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır. Suudi Arabistan'da Körfez'in Arap Yarımadasının çok önemli bir siyasi aktörü olarak, İngiltere ile kolonyal geçmişi bulunmamasından dolayı İngiltere dış politikasının post-kolonyal bağlamda incelenmesinde kapsam dışı bırakılmasına rağmen konu ile ilgisi nispetinde çalışmada yer almaktadır. Yaklaşık 150 yıl İngiliz protektorası altında idare edilmiş olan dört küçük Körfez ülkesi siyasi, tarihi, ekonomik ve nüfus gibi faktörler çerçevesinde diğerlerinden daha çok benzerlik taşımaktadır.

3 Bkz, Ali Balcı, *Post-kolonyalizm*, Kardaş Ş. Balcı A. Uluslararası İlişkilere Giriş, içinde, 180-189, 2014 Küre Yayınları, B. Rumelili, *Batı Merkezilik ve Postkolonyalizm*, in Evren Balta (ed.) *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler*, 203-220, 2014 İletişim İstanbul

4 Edward Said, *Orientalism*, Vintage Books, New York 1979 s.14-15

nemi sonrasında batı hegemonyası tarafından tesis edilen 'yeni sömürgecilik' ile sürdürülen sömürge ilişkilerini ortaya koymayı hedefler. Gana'nın ilk Başbakanı Kwame Nkruma bunu "*Kolonyalizm yeni bir kılıfa bürünerek emperyalizmin son aşaması olan yeni-kolonyalizm'e dönüşmüştür.*" ifadeleriyle açıklar.⁵

Roxanne Doty Lynn'in İngiltere-Filipinler ve ABD-Kenya ilişkilerini incelediği "Imperial Encounters: The Politics of Representation in North-South Relations" başlıklı çalışması post-kolonyal perspektifin Uİ alanında kullanılmasında önemli bir örnektir. Lynn, bu çalışmada kolonyalizm sonrası dönemde Batılı güçlerin Oryantalist bir yaklaşımla emperyalist hedeflerini ve çıkarlarını nasıl sürdürdüğünü çarpıcı bir anlatımla ortaya koymuştur.⁶ Doty, Uİ kavramlarının oryantalist tanımlamalara dayalı olarak üretildiklerini ve yeni kolonyalizmin işlerliğini sağladıklarına dikkat çeker: "*Temsili uygulamaları düşünmek dikkatlerimizi rutin olarak üzerinden geçtiğimiz ve düşüncemizi şekillendiren soyut zıt ikilemlere çeker. Gelişmiş/gelişmemiş, birinci dünya/üçüncü dünya, merkez/çevre, metropolis/satellite, ileri-sanayileşmiş/az gelişmiş, modern/geleneksel, gerçek devlet/yarı devlet hemen akla gelenlerden sadece birkaçıdır.*" Doty ayrıca ABD ve İngiltere örneğinde batılı güçlerin dış yardım, kontrgerilla harekâtı, insan hakları, insani yardım, demokrasinin geliştirilmesi gibi dış politika araçları üzerinden post-kolonyal kontrol ve müdahale sisteminin yürütüldüğünü açıklar.⁷ Bütün bu yönleri ile emperyalizmin modern formlarda devam ettiği argümanına dayanan yeni kolonyalizm (neo-colonialism) olarak da anılan Post-kolonyal yaklaşım, İngiltere'nin çekilme sonrasında Körfez bölgesinde eski kolonilerine yönelik izlediği politikayı analiz etmede açıklayıcı ve eleştirel bir çerçeve sunmaktadır.

İngiliz hükümeti 1968'de üç yıl içinde Süveyş Kanalının doğusundan çekilme kararı aldığını açıklamış ve 1971'de Ortadoğu'daki son kolonyal toprakları olan Basra Körfezi'nden çekilmiştir. Bu İngiltere açısından kolay alınan bir karar olmamıştır. Bu tarihte Basra Körfezi 1930'ların başında bulunan⁸ ve 1940'lı yıllarda ihracatının başlamasıyla büyük kazançlar getirmeye başlayan petrol sayesinde İngiltere için büyük ekonomik ve stratejik önem taşımaktaydı. İngiltere'nin kendi çıkarları için hayati önem taşıyan bu bölgeden çekilmesi, çekilme kararını alan İşçi Partisi politikalarının ve dünya siyasetindeki değişimler gibi faktörlerin

5 Kwame Nkruma, *Neo-Colonialism: the Last Stage of Emperialism*, Panaf 1974

6 Roxanne Lynn Doty, *Imperial Encounters: The Politics of Representations in North/South Relations*, 1996, University of Minesota Press

7 Doty, s. 3, 40-45

8 Basra Körfezi'nde petrol ilk İran'da 1908'de bulunmuş, Körfez'in Arap yakasındaki İngiliz kolonilerinde ilk olarak Bahreyn'de 1932'de bulunmuştur.

zorlamasının bir sonucu olmuştur.⁹ Bununla birlikte kararın alınmasını kolaylaştıran asıl faktör, İngiltere'nin aslında bölgeden nasıl bir çekilme gerçekleştirdiği sorusunda yatmaktadır.

İngiltere'nin bölgedeki askeri varlığının sona ermiş olması, tam anlamıyla bölgeyi terk ettiği anlamına gelmemektedir. İngiltere bölgedeki çıkarlarını askeri ve siyasi varlığı olmadan da sürdürebilmiş ve hatta bunu gerek ekonomik ve gerekse siyasi anlamda daha düşük maliyetle gerçekleştirme imkânı bulmuştur.¹⁰ 1961'de bağımsızlığını kazanmış olan Kuveyt bu duruma çok iyi bir örnek teşkil etmiştir. İngiltere dönemin en verimli ve kârlı petrol rezervlerine sahip ve petrol ihtiyacının önemli bir kısmını karşıladığı Kuveyt'e, diğer Körfez Şeyhliklerinden on yıl önce bağımsızlığını vermiştir. İngiltere'nin bu kararı almasında Arap Milliyetçiliği ve Sosyalizmi gibi hareketlerin baskılarının önemli ölçüde etkisi olmuştur.¹¹ İngiltere, Kuveyt'e bağımsızlığını verirken hem bölgesel baskıların hedefi olmaktan kurtulurken diğer taraftan Kuveyt petrollerindeki önemli çıkarlarını askeri ve direk siyasi kontrol olmadan sürdürme imkânı bulmuştur. Nitekim bağımsızlık sonrası Kuveyt'te İngiltere'nin ekonomik çıkarları ciddi bir oranda artış göstermiş ve hatta İngiltere ekonomisinin önemli bir dayanağı haline gelmiştir.¹² İngiltere aynı şekilde 1971'de diğer üç Körfez ülkesinden askerini çekerken bu ülkelerin petrol kaynaklarında, ekonomik, siyasi ve askeri mekanizmalarında ki varlığını ve etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Bu bağlamda, İngiltere'nin kolonyalizmin sona ermesinden sonra dünyanın petrol rezervlerinin %60'ına haiz Körfez ülkeleri üzerinde yürüttüğü emperyalist politikaları bu çalışmada post-kolonyal perspektifle değerlendirilmektedir.

Körfez ülkelerinin İngiltere için önemini belirleyen çıkarlar üç temel noktada özetlenebilir. 1- Direk olarak petrol faktörü; İngiltere'nin Körfez petrolü ithalatı (1972'de toplam petrol ihtiyacının %25i) ve ihracatı (Körfez petrol endüstrisinin

9 J.E. Peterson, *Britain and the Gulf: At the Periphery of Empire*, in Lawrence Potter ed. *The Persian Gulf in the History*, Palgrave MacMillian, 2009, 277-293, James Onley, *Britain and the Gulf Sheikdoms 1820-1971: The Politics of Protection* 2009 CIRS Georgetown University, Smith Simon, *Britain's Revival and Fall in the Gulf: Kuwait, Bahrain, Qatar and Trucial States 1950-71* Routledge Curzon 2004

10 Bu argümana "From Protectorate to Partnership: British Foreign Policy towards the Persian Gulf 1971-1991" başlıklı doktora tezi kapsamında araştırma bulgularına dayalı analizler sonucunda ulaşılmıştır.

11 James Onley, *Britain and the Gulf Sheikdoms, 1820-1971: The Politics of Protection*, CIRS 2009 Georgetown University School of Foreign Service in Qatar, s.20

12 Bkz, Simon Smith, "The Making of Neo-Colony? Anglo-Kuwaiti Relations in the Era of Decolonization", *Middle Eastern Studies*, 37:1 Sep 2010, 159-172, Helene Von Bismarck, *British Policy in the Persian Gulf, 1961-68*. 2013 Palgrave Mcmillan

de sahip olduğu ortaklıklar üzerinden.) 2- Dolaylı olarak petrol faktörü. Petrol gelirleri ile bölge ülkelerinde ortaya çıkan hızlı ekonomik büyüme ve sermaye birikiminin İngiltere'nin ekonomik çıkarları için büyük ticari ve finansal fırsatlar sunması 3- Basra Körfezi'nin Hint Okyanusu'nu batıya bağlayan önemli ticaret ve haberleşme yollarını ihtiva ediyor olmasından kaynaklanan jeopolitik ve jeo-stratejik konumu.¹³

İngiltere bölgeden çekilişini müteakiben, yeni kurulmuş olan Körfez ülkeleri ile dostluk anlaşmaları imzalayarak bu ülkeler üzerindeki nüfuz ve çıkarlarını hukuki statüye bağlamış¹⁴ ve iki yoldan çıkarlarının devamını garantilemiştir. İlk olarak Körfez ülkelerinde mevcut varlıklarını korumaya almak İngiltere için çok önemlidir. Bu varlıkların en önemlilerinden biri, İngiliz şirketlerinin Körfez ülkelerindeki petrol endüstrisinde önemli ortaklıkları idi ki 1975-76 yıllarında Körfez ülkelerinin millileştirme girişimlerine kadar devam etmiştir. Millileştirmeden sonrada İngiltere bu şirketlerin, Abu Dabi'de ortağı olmaya devam ederken (Abu Dabi yüzde yüz millileştirme uygulamasına katılmamıştır) diğer ülkelerde BP ve Shell gibi İngiliz şirketleri ile petrol endüstrisindeki önemli pozisyonunu korumuştur.¹⁵ İkincisi, büyük petrol gelirleri ile devletleşme ve modernleşme sürecinde hızla ilerleyen Körfez ülkeleri pazarında teknik destek, tedarik ve danışmanlık bağlamlarında hâkim olmaya ve bunun için Fransa ve ABD gibi rakiplerine karşı “tarihsel bağlar” üzerinden avantaj kazanmaya çalışmıştır. Askeriye İngiltere için çok önemli bir alan olmuştur. Bu küçük ve güvenlik kaygısı içindeki yeni devletlere kendi orduları içinde askeri destek sağlama noktasında başat rol oynamıştır.¹⁶ Bu şekilde hem bu ülkeler üzerinde nüfuzunu korurken hem de önemli miktarda silah satışı yapma fırsatları elde etmiştir. İngiltere ayrıca 1973 petrol krizi itibari ile muazzam seviyelere yükselen Körfez ülkelerinin petrol gelirleri üzerinde önemli finansal ve ticari imtiyazları elinde bulundurmuştur.¹⁷

13 Basra Körfezi dünyanın toplam petrol rezervlerinin %62'sini barındırırken dünyanın toplam petrol sevkiyatının %42'si Körfez'de ki Hürmüz Boğazından geçmektedir. Bkz. Mehran Kamrava, “The Changing International Relations of the Persian Gulf”, in *International Politics of the Persian Gulf* ed. By Mehran Kamrava, 2011 Syracuse University Press p.3-5

14 İngiltere 19 Haziran 1961'de Kuveyt'le (Onley, 20), 15 Ağustos 1971'de Bahreyn'le, 3 Eylül 1971'de Katar'la ve 2 Aralık 1971'de BAE ile Dostluk Anlaşması imzalamıştır. Treaty of Friendship, FCO 46/856

15 FCO 8/1965-2681-2682-2086-3225, FCO 96/144-699

16 FCO 8/1816, FCO 46/856, FCO 8/1961, FCO 8/3112, 8/3123, 8/3292, 8/3488, FCO 46/2229, FCO 8/4983, 8/5398.

17 Sterling Agreements between UK and Kuwait 1973 FCO 59/881, Banking in the Persian Gulf 1973 FCO 59/846, Banking in the Gulf, 1982 FCO 8/4304

Arap-İsrail meselesi İngiltere'nin Körfez ülkeleri ile ilişkilerinde askeri, enerji, ekonomi ve finans alanlarında tesis ettiği hâkim konumunu tehdit edecek önemli bir siyasi handicap olarak önüne çıkmıştır. Arap-İsrail meselesi bölgenin en temel meseledir ki literatürde 'Ortadoğu sorunu' olarak tabir edilmesi¹⁸ bu meselenin modern Ortadoğu tarihi boyunca bölgesel dinamikleri belirleyen temel faktör olduğunu göstermektedir. İngiltere 1917'de Balfour Deklarasyonu'nu yayınlaması ile başlayan tarihsel süreç içinde Arap-İsrail sorununa dönüşen Filistin-İsrail sorununun ortaya çıkmasında başat rol oynamıştır.¹⁹ Arap-İsrail sorunu, 1971 öncesi dönemde İngiltere'nin Körfez politikasında en temel tehdit kaynağı olarak tanımladığı ve mücadele ettiği Arap milliyetçiliği²⁰ paralelinde gelişerek, 1973 petrol kriziyle başlayan dönemde İngiltere için, yeni boyutlar kazanan önemli bir tehdit kaynağına dönüşmüştür.

Soğuk Savaş koşullarında Batı bloku karşısında Sovyetler Birliği sathında yer alan Arap ülkelerinin öncülüğünde ve 1945'de kurulmuş olan Arap Birliği çatısı altında Araplar İsrail ile mücadele başlatmışlardır ve böylece mesele bir Arap hareketine dönüşmüştür. İngiltere'nin Filistin'den çekilmesinin akabinde Mayıs 1948'de İsrail devletinin kurulması üzerine Arap ülkelerinin (Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan, Irak) İsrail'e açtıkları savaş Arapların felaket (Nakba) olarak tanımlanan yenilgisi ile sonuçlanmıştır.²¹ 1956 Süveyş Savaşı'nda Mısır lideri Cemal Abdül Nasır'ın İsrail ve İngiltere'ye karşı zafer kazanması sonucu Nasır liderliğinde Arap Milliyetçiliği hareketi güçlenmiştir. 1959'da Filistin lideri Yaser Arafat tarafından *El-Fetih* organizasyonu kurulmuş, 1964'te Kahire'de Nasır himayesinde Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kurulmuş ve güçlenen Arap Milliyetçiliği Filistin davasına önemli bir dayanak tesis etmiştir. 1967'de Mısır, Suriye ve Ürdün'ün birleşerek İsrail'e açtıkları 6 Gün Savaşı'nda yenilgiye uğramaları sonucu İsrail, Filistin'deki işgal alanının sınırlarını genişletmiş, 'Nasirist' Arap milliyetçiliği yara almış ve Filistin mücadelesi yeni boyutlar kazanmıştır.²² Bunu 1973 dördüncü Arap-İsrail

18 "The Middle East Conflict" tanımı literatürde yaygın bir şekilde Filistin-İsrail sorununa atıfta bulunmak üzere kullanılmaktadır. BM Güvenlik Konseyi 1967 sonrasında Filistin meselesi tanımını "Ortadoğu meselesi" (Middle East Situation) olarak değiştirmiştir. Bkz, Rosemary Said Zahlan, *Palestine and the Gulf States*, Routledge, 2009, s. 36,86

19 Bkz, William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 2004, Agora Kitaplığı İstanbul s. 270-275, Ali Akyıldız-Zekeriya Kurşun, *Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi*, İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, ۲۰۱۴ s.57-92,

20 Bkz. Bismarck

21 Bkz. Cleveland, 291-305

22 Bkz. Cleveland, 394-406, Rashid Khalidi, *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*, 1997 Colombia University Press, Khalidi, *The Iron Cage: The Story of Palestinian Struggle for Statehood*, Beacon Press, 2007

Savaşı (Yom-Kippur) takip etmiş ve ABD desteği ile İsrail'in Arapları yenilgiye uğratması sonucu Petrol Krizi patlak vermiştir. Bu tarihsel gelişmelerin bir sonucu olarak temelde Filistin-İsrail çatışması olan sorun Arap-İsrail çatışmasına dönüşmüştür. Bu bağlamda Arap-İsrail çatışması İngiltere'nin genelde Ortadoğu ve özelde Körfez politikasında çok hassas bir konumda olmuştur.

İngiltere'nin Arap-İsrail çatışması ekseninde yürüttüğü Ortadoğu politikası Arap dünyası ile ilişkilerinde kendi aleyhine maliyetlerle sonuçlanmıştır. Britanya İmparatorluğu'nun 1956 Süveyş Krizi itibari ile Ortadoğu'da gerileme sürecinin başlamasının arkasında yatan önemli bir etken Arap-İsrail sorunu olmuştur.²³ İsrail'in zaferi ile sonuçlanan 1967 savaşının da İngiltere için Ortadoğu'da önemli maliyetleri olmuştur.²⁴ Basra Körfezi İngiltere'nin Ortadoğu'da 1971'e kadar hegemonyasını sürdürdüğü son topraklardır. İngiltere, İsrail'in kurulmasından itibaren Ortadoğu'da takip ettiği politikasının bedellerini ağır ödemiştir fakat 1971 sonrası Körfez ülkeleri ile olan ilişkilerinde Körfez'de ki önemli çıkarları ve enerji bağımlılığı doğrultusunda bu bedelin maliyeti çok yükselmiştir. 1973 petrol krizi bu maliyetin ulaşabileceği düzeyi hem İngiltere'ye hem tüm batı dünyasına çarpıcı bir şekilde göstermiştir.²⁵ İngiltere ellerindeki petrol kozunu siyasi bir araç olarak kullanmayı başaran Körfez ülkeleriyle olan ilişkilerini ve bu ülkelerdeki hayati çıkarlarını korumak üzere "Arap-İsrail" sorununu dış politika gündeminin merkezine almıştır. Arap-İsrail politikasının yol açacağı maliyeti önlemek üzere Körfez'de post-kolonyal dış politikası ile denge politikası takip etmiş ve diplomatik stratejiler uygulamıştır.

Petrol Krizi Etkisinde 1970'ler

Soğuk savaş döneminin etkili olmaya devam ettiği 70'li yıllarda, Ortadoğu'da son hakimiyet alanı olan Basra Körfezini terk eden İngiltere, süper güç ABD'nin gölgesinde düşük profil seyretme eğiliminde olmuştur. İngiltere 1973'te Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) kabul edilmiş ve böylece batı ittifakının bir parçası olmak hedefine doğru önemli bir gelişme kaydetmiştir. İngiltere bu minvalde ABD ile Avrupa arasında transatlantik köprü oluşturma rolü benimsemiş-

23 Geraint Hughes, "Britain, the Transatlantic Alliance, and the Arab-Israeli War of 1973", *Journal of Cold War Studies*, vol.10 issue 2, 2008, 7

24 Süveyş Kanalı'nın kapatılması sonucu İngiltere'nin Ortadoğu'da ki çıkarları önemli ölçüde zarar görmüştür. Hughes, 7-8, Hollis 18-19

25 Körfez ülkelerinin petrol ambargosundan sonra dünya çapında yaşanan enerji krizi ve sonuçları ile ilgili bkz. Sefer Yılmaz, Duhan K. Kalkan, "Enerji Güvenliği Kavramı: ۱۹۷۳ Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma", *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2017, 1 (3) 169-199

tir.²⁶ Sovyetler Birliğinin etkisi ile Ortadoğu’da, Mısır, Suriye, Irak gibi ülkelerde gelişen Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizmi akımlarının anti-emperyalist söylemlerinin yegâne hedefi olmaktan kurtulmak için İngiltere, Anglo-Amerikan iş birliği kapsamında kendi politikalarını Amerika üzerindeki nüfuzu üzerinden uygulama yaklaşımını benimsemiştir. Bundan dolayı, ABD ile yürüttüğü ‘özel ilişki’ doğrultusunda İngiltere’nin Ortadoğu ve Körfez politikaları önemli oranda ABD politikaları ile örtüşme ve uyum göstermiştir.²⁷ Bununla birlikte, Basra Körfez’inde Amerika direk askeri varlık bulundurmaktan kaçındığı için İngiltere’nin Körfez’deki hâkim konumu Körfez Savaşına kadar devam etmiştir.²⁸

1973 petrol krizinin patlak vermesiyle Arap-İsrail meselesi İngiltere’nin Körfez’e yönelik dış politikasında temel siyasi parametre teşkil etmiş ve İngiltere-Körfez Ülkeleri ilişkilerinde siyasi gündemin öncelikli maddesi olarak yer almıştır. 1973 Arap-İsrail Savaşı’nda İsrail’e verilen destek karşısında Suudi Arabistan liderliğinde Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği (OAPEC) tepki göstererek ABD ve Avrupa ülkelerinden Hollanda’yı da kapsayan petrol ambargosu başlatma kararı almışlardır. Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (OPEC) ülkelerinin petrol üretimini kısıtlaması sonucu petrol arzında büyük düşüş yaşanmış aynı zamanda petrol fiyatları kısa sürede hızla yükselmiştir.²⁹ Etkileri dünya çapında yaşanan petrol krizi özellikle Körfez petrollerine bağımlı olan Avrupa ülkelerinde ciddi bir enerji krizine sebep olmuş ve şok etkisi yaratmıştır.³⁰ Diğer taraftan, petrol fiyatlarının yükselmesi sonucu Körfez ülkelerinin petrol gelirleri büyük artış göstermiş ve bu ülkelerde muazzam bir ekonomik büyüme gerçekleşmiştir.

26 Rosemary Hollis, Britain’s Strategic Approach to the Gulf, in *International Interests in the Gulf Region*, The Emirate Center of Strategic Studies and Research, 2004, 131-162 s.131

27 Tore Peterson, “Richard Nixon, Great Britain and the Anglo-American Strategy of the Turning the Persian Gulf into an Allied Lake”, in Jeffrey R. Macris & Soul Kelly eds. *Imperial Crossroads The Great Powers and the Persian Gulf*, 2012 Naval Institute Press, s. 77-89, Jeffrey R. Macris, *The Politics and Security of the Gulf, Anglo-American Hegemony and Shaping of A Region*, Routledge 2010, 155-211

28 İran-Irak savaşı (1980-88) sırasında 1987’de Amerikan’ın Kuveyt tankerlerini korumasına kadar Körfez’deki Amerikan deniz gücü oldukça sınırlı kalmış ve Körfez’de İngiliz deniz gücünün üstünlüğü Körfez Savaşına kadar devam etmiştir. Bkz. Hollis, *Britain and the Middle East in the 9/11 Era*, Chatham House Paper, Wiley Blackwell, 2010, 165, Macris, s.213-214

29 Bkz. Hilmi Özev, *Petrol Sermayesi ve Uluslararası İlişkiler: 1973 Sonrası Körfez Ülkeleri Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul 2010, s.113-119, Sefer Yılmaz, Duhan K. Kalkan, s.185

30 Sefer Yılmaz, Duhan K. Kalkan, s.185-189

Bu gelişmeler İngiltere için Körfez ülkelerindeki çıkarları açısından önemli bir endişe kaynağı olmuştur. Kriz patlak verdiğinde İngiltere'nin toplam petrol ithalatının %40'ından fazlasını Körfez ülkelerinden yapmaktaydı ki bu da İngiltere'nin Körfez ülkelerine olan enerji bağımlılığını göstermekteydi.³¹ İngiltere'ye karşı petrol ülkeleri tarafından tedarik kısıtlaması uygulanmamış olmasına rağmen yükselen petrol fiyatlarından İngiliz ekonomisi etkilenmiştir. Hollanda'ya uygulanan ambargo İngiltere için zorluklara sebep olmuştur.³² Ayrıca İngiltere'nin özellikle petrol krizi sonucu değeri önemli oranda artış gösteren Körfez petrol sermayesi ve Körfez pazarında önemli finansal ve ticari çıkarları bulunmaktaydı. Petrol krizi, İngiltere'nin Körfez ülkelerindeki İngiliz ekonomisi ve enerji güvenliği kapsamında hayati çıkarlarının Arap-İsrail çatışması doğrultusunda nasıl risk altında kalabileceğini ortaya koymuştur. Gelecekteki muhtemel bir Arap-İsrail çatışmasının Arapları “petrol silahı”nı tekrar kullanmaya sevk edecek olması İngiltere için endişe kaynağı olmuştur.³³ Bunun neticesi olarak İngiltere 1970'li yıllar boyunca Körfez'e yönelik dış politikasını Arap-İsrail çatışması konusundaki hassasiyete göre şekillendirmiştir. İngiltere-Körfez ülkeleri ilişkilerinde Arap-İsrail meselesinden kaynaklanacak sorunları önlemek üzere İngiliz diplomasisi tedbirli bir tutum benimsemiştir. İngiliz Dış İşleri Bakanlığı, Körfez ülkelerindeki büyükelçileri ile sıkı bir koordinasyon içinde ve meseleyi hassasiyetle takip etmiştir. Körfez ülkelerindeki İngiliz büyükelçileri, Dışişleri Bakanlığına gönderdikleri raporlarda, bulundukları ülkelerin yöneticilerinin Arap-İsrail meselesine yaklaşımlarını, verdikleri tepkileri ve potansiyel gerilim kaynaklarını yakından takip ederek merkeze bildirmişlerdir ki muhtemel bir gerginlikten kaynaklanacak bir kıvılcım İngiltere'nin meseledeki tarihi sorumluluğunu referans alan bir krize dönüşebilirdi.³⁴ Özellikle Körfez liderlerinin FKÖ'nün tanınmasından yana yaklaşımları İngiltere için önemli bir endişe kaynağı olmuştur.³⁵

1973 Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'e verdiği açık askeri ve mali destek nedeniyle ABD'nin Arap dünyasının ana hedefi haline gelmesi İngiltere'ye avantaj

31 İngiltere toplam petrol ihtiyacının %20'sini Kuveyt'ten (Energy Matters in Kuwait 1974 FCO 96/144), %5'ini BAE'den, % 4.3'ünü Katar'dan (Oil Affairs in the Persian Gulf, FCO 8/1965) karşılamıştır. İngiltere'nin Suudi Arabistan'dan tedarik ettiği petrol 1978'de toplam petrol ithalatının % 21.3'üyü. (25 June 1979 FCO 8/3291).

32 İngiltere'nin petrol tedarikinde Hollanda önemli bir liman konumundaydı. FCO 8/2161 1974

33 “The Oil Weapon Paper” Foreign and Commonwealth Office, 3 February 1976. TNA FCO 8/2640

34 FCO 93/543, FCO 8/2440-2770-2644-2659-2873-3397-3306-3319-3507

35 FCO 8/2659 1978.

sağlamıştır. İngiltere, Körfez ülkeleri ile olan ilişkilerini güvence altında tutmak için Arap-İsrail meselesine yaklaşımında kendisini müttefiki ABD'nin yanında değil, üyesi olduğu Avrupa Topluluğu sathında konumlandırmaya çalışmıştır. İngiliz dış politikasının meseleye olan yaklaşımı ABD politikasından içerik olarak ayrıştırılmamış olsa da 1973 krizi sonrası İngiltere, Araplara karşı daha ılıman bir politika takip etmek durumunda kalan Avrupa ülkeleri ile ortak siyasi duruş sergileyerek, pozisyonunu ABD'den ayrıştırma girişimi içinde bulunmuştur. Nitekim İngiltere'nin bu stratejisi Körfez ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesini sağlayan başarılı sonuçlar üretmiştir.

İngiliz Dış İşleri Bakanı Lord Balniel, Ocak 1974'te Körfez turu (Umman, BAE, Katar, Kuveyt, Bahreyn) yaparak İngiltere tarafından 71 sonrası bakanlık düzeyinde Körfez ülkelerine yapılan ilk seyahatini gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette hedef, ambargonun sona erdirilmesi ve petrol fiyatlarının kontrol altına alınması için İngiltere ve AET'nin Arap-İsrail savaşının barışla sonuçlandırılması konusundaki iyi niyetini göstererek Körfez ülkelerinin güven ve sempatisini kazanmaktır. Bakanın ziyareti sırasında Kuveyt basınında Arap-İsrail meselesine karşı bu göstermelik yaklaşımın tatmin edici olmadığını ortaya koyan yoğun eleştiriler yapılmıştır. Kuwait Times gazetesinin 22.01.1974 tarihli "İngiliz Zayıflığı" başlıklı haberinde bir gün önce İngiltere hükümetinin İsrail'e uyguladığı silah ambargosunu kaldıracağını açıkladığı ve İsrail'e silah satmaya devam edeceği bildirilmiştir. Bu durumda Arap ülkelerinin dost ülke kapsamında petrol ambargosunun dışında tuttuğu İngiltere'ye karşı tutumunun ne olacağı sorusu yükseltilmiş ve şu ifadeler yer almıştır: *"Bütün ülkelerden fazla olarak İngiltere ilk başta İsrail'in yaratılmasından sorumlu olarak asıl suçludur, bölgede çok büyük petrol çıkarları vardır. (...) Britanya hiçbir zaman Balfour Deklarasyonu'yla alakalı üzüntü veya pişmanlık belirtmemiştir; hiçbir zaman Arap problemine ne moral ne de diplomatik olarak yardım etmemiştir ve sorunlu ve yanlış bir şekilde hazırlanmış 1967 çözümünü BMGS'ye apar topar verip sonra hiç ilgilenmemiştir."*³⁶

24.01.1974 tarihli "Balniel'in İnkârı" başlıklı Kuwait Times haberinde ise Bakan Balniel'e basın toplantısında sorulan İngiltere'nin İsrail'e silah satışları, 1973 Arap-İsrail Savaşında İngiliz Yahudilerinin İsrail'e yardım etmek üzere 50 milyon £ topladıkları gibi sorular karşısında bakanın zorlandığı anlatılmıştır. Kuveyt basını bakanın ziyareti sırasında İngiltere'ye yönelik eleştirel yaklaşımı ile Arapların İsrail'in 67 öncesi sınırlara çekilmesi için yapılan bildirinin dikkate

36 Dışişleri Bakanı Lord Balniel'in Basra Körfezi ziyareti, 1974 FCO 8/2161.

alınması ve Filistinlilerin ana yurtlarındaki topraklarına geri dönmelerinin sağlanması gibi taleplerini ortaya koymuştur.³⁷

İngiliz diplomasisi Kuveyt basını tarafından dile getirilen Arap kamuoyunda ki Arap-İsrail meselesinde İngiltere'ye olan güvensizlik karşısında Arapların güvenini kazanmak üzere harekete geçirilmiştir. 1974 seçimlerinden kısa bir süre önce İngiliz İşçi Partisi lideri James Callaghan- seçimlerden sonra kurulan İşçi Partisi hükümetinin Dış İşleri Sekreteri olacaktır- Mısır devlet başkanı Enver Sedat ve ardından İsrail Başbakanı Golda Meir ziyaretlerini ihtiva eden Ortadoğu seyahatinin sebeplerini şöyle açıklar: *“Benim ziyaretimin iki amacı vardı ki onlarda İşçi Partisi'nin İsrail'le olan yakın bağlantısının seçimleri kazandığımız takdirde İngiltere'ye yapılacak bir petrol ambargosuna sebep olmasını önlemek için Arap liderleriyle aramızdaki çitleri onarmak ve aynı zamanda İsrail'i partimizin bu ülkeyle olan tarihsel dostluğunu terk etmeyeceği konusunda temin etmekte.”*³⁸ Callaghan'ın bu açıklaması 1974-1979 arasında İngiltere'yi yönetecek olan İşçi Partisi Hükümeti'nin konuya yaklaşımını ana hatlarıyla ortaya koymuştur. İşçi Partisi hükümeti İsrail ile olan yakınlığını korumaya çalışırken diğer taraftan Körfez petrollerine olan bağımlılığı doğrultusunda kendisini riske atmamak üzere Arap ülkeleri ile diyalog geliştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Avrupa Birliği kartını oynayarak ABD'ye karşı Ortadoğu'da avantaj kazanmaya çalışırken aynı zamanda ABD ile özel dostluk ilişkilerini koruma eğiliminde bir denge politikası yürütmüştür.

1973 Petrol Krizinin Avrupa'da ciddi bir enerji krizine sebep olması üzerine Avrupa ülkeleri Fransa'nın girişimiyle harekete geçerek 1974'te İngiltere'nin de aralarında bulunduğu AET ülkeleri ve Arap Ligi ülkeleri arasında Avrupa-Arap Diyalogu (AAD) başlatmışlardır. Bu girişimin temel motivasyonu petrol krizi sonrası Avrupa ülkeleri ile Arap dünyası arasındaki ilişkileri onarmak ve geliştirmek ve bu şekilde Avrupa'nın enerji ihtiyacının %50'sinden fazlasını karşıladığı Ortadoğu ülkelere olan enerji bağımlılığı bağlamında enerji güvenliğini sağlamaktır.³⁹ Diyalog iki taraf arasında ekonomik bağları güçlendirmeye yönelik olarak çok boyutlu ve ortaklı bir işbirliği çerçevesinde ortaya konmuşsa da Zakariah'a göre AT ülkelerinin bu girişimi 1973 sonrası Arap ülkelerindeki çıkarlarını korumak ve ambargonun tekrarını önlemek amacıyla yapılmış diplomatik stra-

37 FCO 8/2161 1974 Kuveyt'te diğer Körfez ülkelerinden farklı olarak demokratik katılım sağlayan Milli Meclis ve muhalefetin varlığının da etkisiyle Kuveyt basınının İngiliz politikalarına eleştirel yaklaşımı diğer Körfez ülkelerinden farkı ile dikkati çekmektedir.

38 James Callaghan, *Time & Chance*, Collins 1987, s.289-290

39 Muhamad Hasrul Zakariah, “The Euro-Arab Dialog 1973-1978: Britain Reinsurance Policy in the Middle East Conflict”, *European Review of History*, volume 20, 2013, issue 1,

tejilerden biriydi. Özünde tamamen siyasi bir niyete dayanan bir girişim olup ekonomi temalı bir şapka altında kamufle edilmek istenmiştir⁴⁰ İngiltere'nin bu girişime katılması İngiliz otoriteleri tarafından çok önemli ve gerekli olarak görülmüştür. Başlangıçta ABD bu girişime yönelik yoğun itirazlarda bulunmuş ve engellemek üzere baskı oluşturmaya çalışmıştır.⁴¹ Britanya yetkilileri buna karşılık bir taraftan ABD hükümetini bu diyalog hareketine dair endişeleri konusunda temin etmeye çalışırken diğer taraftan Avrupa ve Arap taraflarına karşı kendisinin ABD baskısı altında hareket etmediğini ortaya koymuştur. İngiliz İşçi Partisi Hükümeti Dış İşleri Bakanı James Callaghan şu ifadeleri ile Arap-İsrail meselesinde İngiltere'nin ABD politikalarına olan bağlılığını ortaya koyarak bu diyalog hareketine dâhil olduğunu anlatır: “*Ben 19 Mart'ta (1974) İngiliz rezervini kaldırmadan önce bu diyalogun Kissinger'in Ortadoğu'da barış tesis etme çabalarının üstüne geçmeyeceğini temin etme konusunu ki arzumu açıkça belirttim.*”⁴² İngiliz hükümeti ABD'yi bu Avrupa-Arap Diyalogu hakkında siyasi bir işlevi olmadığı ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) tanınmayacağı ve diyalog kapsamında dahil olmayacağı konusunda temin etmeye çalışmıştır.⁴³ Nitekim İngiltere, FKÖ'nün hiçbir şekilde Diyaloga dâhil edilmemesi konusunda ki kati politikasını Diyalog boyunca sürdürmüştür.⁴⁴

İngiltere'nin 1970'ler boyunca dâhil olduğu bu girişim özellikle İngiltere-Körfez ülkeleri ilişkilerinde İngiliz hükümetinin Arap-İsrail meselesinde elini güçlendiren önemli bir dayanak olmuştur. İngiliz politikası Arap-İsrail meselesinde pro-İsrail ABD politikasından daha farklı bir yaklaşım ortaya koymamış olmasına rağmen Avrupa-Arap Diyalogu çerçevesinde ABD politikasına alternatif bir yaklaşım sergileme stratejisi kullanmıştır.

Arap-İsrail meselesi kapsamında İngiltere için önemli bir endişe kaynağı olan diğer bir konuda İsrail işgali sonucu Körfez ülkelerine göç etmiş olan Filistinliler olmuştur. İngiliz otoriteleri İsrail'in Filistin'i işgali sonucu ortaya çıkan Filistin mülteci sorununa çözüm bulmaktan yana bir yaklaşım sergilemek yerine, Körfez ülkelerindeki Filistin nüfusunun o ülkelerdeki yönetimler üzerinde İngiliz çıkarları aleyhinde etkili olma potansiyeli üzerinde durmuşlardır. 70'lerin ortalarında Lübnan'daki Filistinlilerin yoğun bir şekilde Kuveyt'e göç etmeleri sonucunda Kuveyt'te oluşan Filistin nüfusu, İngiltere hükümetince bir tehdit olarak

40 A.g.e.

41 A.g.e.

42 James Callaghan, 4 April 1974 in Political Cooperation in EEC over Middle East, FCO 30/2514

43 Palestine Liberation Organization and Euro-Arab Dialog 1975 FCO 93/772

44 Zakariah, 102

görülmüştür.⁴⁵ İngiltere'nin Kuveyt Büyükelçisi A.T. Lamb, 2 Haziran 1976 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na "*Varlık mı yoksa Yük mü? Kuveyt'teki Filistinliler*" başlıklı bir rapor göndererek Kuveyt'teki Filistinliler'in İngiltere'nin çıkarları için nasıl potansiyel tehdit arz ettikleri konusunda hükümeti "aydınlatmaya" çalışmıştır. Lamb, raporunda Kuveyt'teki Filistin nüfusunun toplam nüfusun $\frac{1}{4}$ 'ünden fazlasını teşkil ettiğini ve bu nüfusun çoğunluğunun FKÖ'yü desteklediğini ve zengin olduklarını, Kuveyt iş gücünün %38'ini Filistinlilerden müteşkil olduğunu, Kuveyt hükümetinin FKÖ adına Filistinlilerden vergi aldığı faktörlerini öne sürmüştür. Buna mukabil, "*Peki Filistinlilerin problem çıkarmalarına ve hatta Kuveyt'i ele geçirmelerine ne engel olabilir?*" sorusunu gündeme getirmiştir. Lamb, Lübnan'daki sıkıntılı gelişmeler sebebiyle FKÖ'nün genel merkezini Kuveyt'e taşıyabileceği ihtimali konusunda hükümeti uyarmıştır.⁴⁶ Büyükelçi bu endişelerini dayandırmak üzere Kuveyt'te o güne kadar Filistinliler tarafından problem teşkil eden herhangi bir örnek durum ortaya koymamıştır. Bilakis, Filistinliler'in Kuveyt'teki varlıklarının 20 yıl öncesine gittiği ve birçok Filistinlinin Kuveyt'te doğup büyüdüğü gerçeğinden bahsetmiştir. Nitekim Körfez ülkeleri başta olmak üzere, birçok Orta Doğu ülkesinin gelişme ve alt yapı projelerinde Filistinli göçmenlerin önemli bir katkısı olmuştur.⁴⁷ Büyükelçinin raporu Dışişleri Bakanlığı yetkililerince ilgiyle karşılanması ve değerlendirilmeye alınmıştır.⁴⁸

İngiliz gazetesi Daily Express 19 Ağustos 1976 tarihli bir haberinde konuyu gündeme taşımıştır. Haberde "*Petrol Krallığına İsyan Tehdidi*" başlığı altında "*Moskova Kuveyt İşgalinin Arkasında*" alt başlığı ile birlikte "*Filistinli ekstremistler Britanya'nın petrol kaynağına tehdit oluşturunuyorlar*" yorumu yapılmıştır.⁴⁹ Britanya'nın Körfez'deki en büyük petrol tedarikçisi olan ve İngiltere'nin

45 Zahlan Filistin/Filistinliler ve Körfez ülkeleri arasındaki 1936-39 periyodundan itibaren başlayan tarihsel bağları detaylı bir şekilde ele aldığı çalışmasında Filistinlilerin maruz kaldığı işgalin Körfez ülkelerinde büyük tepkilere yol açtığını anlatır. Suudi Arabistan Krallığı'nın bu mücadelede kilit rol oynadığını ortaya koyar. 1948, 1967 ve 1973 sonrası gerçekleşen göç dalgaları sonucu Körfez ülkelerine yerleşen Filistinlilerin önemli konumlar ve imkânlar kazanmışlardır. Zahlan özellikle Kuveyt ve Filistin siyasi hareketi arasında gelişmiş önemli bağlara; El-Fetih hareketi Kuveyt'te 1950'ler de orda yaşayan Yaser Arafat ve arkadaşları tarafından kurulduğuna ve Kuveyt Emirinin kardeşinin El-Fetih üyesi olduğuna işaret eder. Bu bağların Kuveyt'in siyasi yapısının ve meclisinin oluşmasında etkili olduğunu anlatır. Bkz. Zahlan, *Palestine and the Gulf States*.

46 *Palestinians in Kuwait*, 1976 FCO 8/2685

47 Bkz, Zahlan, Rashid Khalidi, "The Palestinians and the Gulf Crisis" *Current History*, 1991 Vol. 90 Issue 552 18-37 p.19

48 FCO 8/2685

49 *Palestinians in Kuwait*, 1976 FCO 8/2685

çok önemli ekonomik çıkarlarını taşıyan Kuveyt'in Sovyetler desteğiyle gerçekleşen "Filistinli işgali" ile tehlike altında olduğu ileri sürülmüştür. Buradaki Filistinliler'e dair tehdit algılaması, İngiltere'nin post-kolonyal dış politikasında Ortadoğu meselelerine olan yaklaşımın nasıl tek taraflı ve sadece İngiltere ve batının çıkarlarını korumaya yönelik olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. İngiliz dış politikasını belirleyen bu yaklaşım açıkça dikkat çekmektedir ki işgal altında kalarak göçe zorlanmış bir toplum kendilerinin bu duruma düşmesinden sorumlu olan İngiltere tarafından işgalcilikle suçlanmıştır.

70'li yılların kontekstinde İngiltere, Körfez ülkeleri ile askeri ve ticari ilişkilerini kendi menfaatleri doğrultusunda sürdürürken diğer taraftan Arap-İsrail meselesine yaklaşımı ile onların güvenlerini kazanma noktasında başarı sağlayamamıştır. Bununla birlikte, Araplar tarafından açıkça İsrail'e destek veren politikası ile ABD'nin bölgedeki istikrarsızlığın sorumlusu olarak görülmesi sonucu İngiltere AET ile birlikte sergilediği Araplarla diyalog geliştirme yaklaşımı ile avantaj kazanmış ve bunun meyvelerini Körfez ülkeleri olan ilişkilerinde toplamıştır. İngiltere Körfez ülkelerindeki yukarıda bahsedilen alanlarda hâkim konumunu korurken Körfez ülkeleri olan ticari ilişkileri bu dönemde artış göstermiştir. İngiltere bu ülkelerle Ortak Komisyon Anlaşmaları yapmış ve birçok alanda önemli ve büyük proje kontratlarını kazanmıştır.⁵⁰

Thatcher Yönetiminde 1980'ler

1980'li yıllar İngiltere tarihine Thatcher dönemi olarak damgasını vurmuştur. 1979 seçimlerinde başbakan seçilen Muhafazakâr Parti başkanı Margaret Thatcher 3 dönem (1979-1983-1987) seçimleri kazanarak 1991 yılına kadar iktidarda kalmayı başarmış ve en başarılı muhafazakâr lider olarak tanımlanmıştır. *Thatcherism* tabir edilen politikalar kapsamında, Thatcher dönemi İngiltere'si 70'lerdeki evcilleştirilmiş emperyalist güç duruşunu bir kenara bırakmış ve dış politikada önceki hükümetlere göre daha iddialı ve pragmatist bir yaklaşım sergilemiştir. Bu özellikler İngiltere'nin Ortadoğu ve özellikle Körfez politikasına

50 İngiltere'nin 1973'de Katar'a 19 milyon £ değerindeki ihracatı 1977'de 117 milyon £'a yükselmiştir. FCO 8/3223 1978. 1975'te Katar'ın toplam ithalatının en yüksek oranını %21,5 ile İngiltere elinde tutmuş bunu %15,1 ile Japonya, %12,6 ile ABD takip etmiştir. Qatar Year Books, 1978-79, Ministry of Information, s. 202. İngiltere'nin BAE'ye ihracatı 1971'de 26,3 milyon £ iken 1976'da 302 milyona yükselmiştir. FCO 8/3319. İngiltere'nin Kuveyt'e ihracatı 197'de 35,3 milyon £ iken 1975'te 99,2 milyona ulaşmıştır. Bahreyn'in İngiltere'den ithalatı 1971'de 25,2 milyon£ iken 1975'te 60,9 milyona çıkmıştır. Overseas Trade Statistics of the United Kingdom, UK Government, Department of Trade and Industry, London H.M.S.O (1965-1975).

da yansımış ve İngiltere bölgede daha iddialı ve aktif bir dış politika ile etkinliğini artırmaya çalışmıştır. 1981'de Körfez turu gerçekleştiren Thatcher, Körfez ülkelerini ziyaret eden ilk İngiliz Başbakanı olarak bölgenin İngiltere için nasıl bir önem arz ettiğini ortaya koymuştur. Bu dönemde 1980-88 arasında devam eden İran-İrak Savaşı İngiltere Körfez politikasının dinamiklerini belirleyen faktörlerden biri olmuş İngiltere'ye önemli fırsatlar sunmuştur. Savaş yılları boyunca İngiltere Basra Körfez'inde deniz gücü bulundurarak tarihsel 'güvenlik sağlayıcı/koruyucu' rolüne dönüş yaparken diğer taraftan savaşan devletlere ve petrol zengini Körfez ülkelerine önemli silah satışları yapmıştır. Bununla birlikte İngiltere'nin müttefiki ABD ile olan özel ilişkisi çerçevesinde, Thatcher döneminde ortak bölgesel politikalarda daha da geliştirilmiş ve Anglo-Amerikan ittifakı Ortadoğu'da her iki taraf için destekleyici bir faktör olmaya devam etmiştir. 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi sonucu tekrar başlayan Soğuk Savaş gerginliği doğrultusunda bölgede Sovyet yayılmacılığının önlenmesi başta gelen Anglo-Amerikan ortak politikası olmuştur.⁵¹ Diğer taraftan İngiltere bu dönemde Körfez ülkelerinde ki çıkarlarını artırmak üzere Arap-İsrail meselesi ekseninde ABD'ye karşı AET ülkeleri ile hizalanarak avantaj kazanma stratejisine devam edecektir.

Thatcher dönemi Ortadoğu politikasında Arap-İsrail sorunu merkezi önem ve hassasiyetini korumuştur. Thatcher hükümetinin konuya yaklaşımını belirleyen en önemli faktörlerden biri Thatcher'in bir İsrail sempatzanı olmasıdır. Bunda Thatcher'in seçim bölgesi olan Finchley'in (Kuzey Londra) Yahudi cemaatinin yoğunlukta olduğu bir bölge olması ve Thatcher'in Yahudileri uzun yıllar boyunca temsil etmiş olmasının önemli ölçüde etkisi vardır. Thatcher Anglo-İsrail Dostluk Lig'inin kurucu üyesi ve İsrail'in Muhafazakâr Dostları kulübünün üyesi olmuştur. Onun döneminde İngiltere hükümetindeki Yahudi siyasetçi ve danışmanların sayılarında artış görülmüştür.⁵² Thatcher'ın 2013'te ölümünün akabinde İsrail Cumhurbaşkanı ve Başbakanının Thatcher'ı İsrail'e olan desteğinden dolayı şükranla anmış olmaları⁵³ Thatcher'ın İsrail ile kurduğu yakınlığa işaret etmektedir. Thatcher döneminin Ortadoğu politikasını Anthony Parsons şöyle özetler: *"Thatcher hükümeti genel olarak, petrol zengini ve siyaseten ılımlı Arap ülkeleriyle olan ilişkilerde kazanılan gelişmelerle olduğu kadar İngiltere'nin İsrail'le*

51 T. Peterson, *Anglo-American Policy toward the Persian Gulf 1978-1985*, Sussex Academic Press, 2015, 29-68

52 Azriel Bermant, *Margaret Thatcher and the Middle East*, Cambridge University Press, 2016. s. 16-30

53 Jeremy Bowen, *Baroness Thatcher's Lasting Legacy in the Middle East*, BBC News, 9 April 2013, 02.09.2017

*ilişkilerini geliştirmesiyle de hatırlanacaktır.*⁵⁴ Gerçekten de, birbiri ile çatışan bu iki alandaki başarıya, Thatcher'ın İsrail yanlısı politikası, Körfez ülkeleriyle olan ilişkilerde tamamen pragmatist ve oportünist yaklaşımı ve Dışişleri Ofisi ile koordinasyon içinde çalışmış olması faktörlerinin kombinasyonu sonucunda ulaşılmıştır. Thatcher'ın İsrail yakınlığı ile Körfez ülkelerinde İngiltere'nin hayati önemde ekonomik ve stratejik çıkarları olduğuna olan inancı ve bu doğrultuda ilişkilerin geliştirilmesine çok önem vermesi Ortadoğu politikasının önemli unsurları olmuştur. Başbakanlığının ikinci yılı dolmadan Körfez gezisine çıkarken yaptığı açıklamayla bunu net ifade etmiştir:

“Bence Kraliçenin 1979’da fevkalade bir başarıyla gerçekleştirdiği Körfez ziyareti yeni bir dönem başlatmıştır ve şimdi biz bunu devam ettiriyoruz. Ticari ilişkilerimizi geliştirdik ve benim ziyaretim bu seride bir sonrakini teşkil edecek. Şimdiye kadar görevdeki bir İngiliz Başbakanı tarafından Körfez ülkelerine ziyaret yapılmamış olduğunu ilk duyduğumda çok şaşırdım. İşte şimdi bu ihmali telafi ediyoruz. (...) Ben sürekli olarak, daha petrolün bulunmadığı uzun zaman öncesi-ne dayanan tarihsel bağlarımız olduğunu açıklamaya çalıştım. Biz uzun bir zaman ordaydık. Biz eski dostluğu ele alıp geliştirmeyi çok arzu ederiz, inanıyoruz bu karşılıklı bir faydadır.”⁵⁵

Körfez ülkeleriyle olan ilişkilerde önemli bir hassasiyet noktasını teşkil eden Arap-İsrail meselesi bu ilişkileri riske atmayacak şekilde ele alınmaydı. Bu dönemde Arap-İsrail gerginliği İsrail'in 1980’de Kudüs’ü başkent ilan etmesi ile tırmanışa geçmiştir. Nitekim Thatcher'ın Nisan 1981’de ki Körfez gezisi sırasında yaptığı görüşmelerde Körfez liderleri bu mesele ile ilgili İngiltere’den beklentilerini ortaya koymuşlardır. Thatcher, “*Beklendiği gibi, Suudiler, AT’nin FKÖ’yi ve Filistinliler’in yasal haklarını tanıması için benden talepte bulundular*” ifadesiyle anlattığı taleplere cevap olarak FKÖ’yü tanımadıklarını açıkça ifade etmekten kaçınarak “*Filistinlilerin ‘self-determinasyon’ haklarını tanırız ama onların İsrail’in güvenli sınırlar içinde var olma haklarını tanımaları gerekir*” şeklinde cevap vermiştir.⁵⁶ Katar ve BAE liderleri tarafından aynı kaygılar dile getirilirken Umman Sultanı Kâbus, FKÖ’yü tanımadığını ve Filistinlerin İsrail haklarını tanımıyor olmalarından rahatsızlık duyduğunu belirterek İngiliz politikasının önemli unsurlarını desteklemiştir. Thatcher’ın Kuveyt ve Bahreyn’e 5

54 Anthony Parsons, “The Middle East”, in *British Foreign Policy under Thatcher*, Peter Byrd ed. 1988, 76-96 s.94 (Anthony Parsons iyi tanınan İran Büyükelçiliği yapmış bir İngiliz bürokrattır. Thatcher döneminde Thatcher’ın Siyasi Danışmanı olmuştur.)

55 The Gulf-Tour, 6.April.1981, Margaret Thatcher Archive <https://www.margaretthatcher.org/document/104611> 10.10.2017

56 Message from the Prime Minister to Chancellor Schmidt 25.4.1981 PREM19-0757

ay sonra Eylül 1981'de yaptığı gezide konuyla ilgili tutumu farklılık göstermiştir. Kuveyt'te yaptığı basın toplantısında konuyla ilgili soruya FKÖ'yü tanımadıklarını açıkça beyan ettiği şu cevabı vermiştir: "İngiliz Hükümetinin FKÖ'ye yaklaşımına dair; biz tamamen haklı olarak FKÖ'yü tanımıyoruz. Biz örgütleri değil ülkeleri tanırız. (...) Bizim FKÖ ile bakanlar düzeyinde toplantı yapmayı kabul etmememizin sebebi onun terörle olan bağlantısı ve örgüt *mensupları tarafından yapılan bizim asıl hedefimiz İsrail'i denize döküp yeryüzünden temizlemektir şeklindeki açıklamalardır.*"⁵⁷

Thatcher'in bu cümleleri kapsayan tüm demeci Arap dünyasında ciddi ve kalıcı tepkilere neden olmuştur. Thatcher İsrail yöneticilerinin dilinden konuşmakla suçlanmış ve onun yorumları İsrail'in kurulmasını sağlayarak Siyonizm'e destek veren İngiliz politikasının hâlâ devam ettiğinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. FKÖ temsilcisi Ebu Maizar'ın Kuveyt'te basın toplantısında İngiltere'nin politikasını ikiyüzlü ve şantajcı bir politika olarak yorumlaması Arap basınında geniş yer bulmuş ve Arap basınında "*Amerikan politikasının güdümündeki Avrupa'dan umut edilecek hiçbir şey yok*" ortak görüşüne varılmıştır.⁵⁸

Thatcher'in Nisan 81'deki Körfez gezisi sırasındaki tutumu, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın ihtiyatlı tutumunun etkisini yansıtırken, Eylül 81'deki ikinci Körfez gezisi sırasındaki tutumu ise Thatcher'in üzerindeki Anglo-İsrail çevrelerinin etkisinin baskın hale geldiğini göstermiştir. Aslında Thatcher dönemi İngiliz Ortadoğu politikasında Başbakanlık ve Dışişleri Ofisi ayrımı hep mevcut olmuştur.⁵⁹ Bu ayrımı İngiliz Dışişleri Bakanı Douglas Hurd'un (1979-1983) ifadeleri şöyle anlatır: "*Biz Başbakan'ın Filistinlilerin kendi geleceklerini kendileri tayin etme hakları konusuna biraz olsun yaklaşmasını istedik. Beklendiği gibi o isteksizdi. (...) onun içgüdüleri daima İsrail'den yanaydı.*"⁶⁰ Thatcher'in Başbakanlığının ilk yıllarında Dışişleri Bakanlığı ile koordinasyon içinde çalıştığından Dış İşleri Bakanlığı'nın etkisi Ortadoğu politikasında hâkim olmuştur. Burada kilit isim, Thatcher'in İsrail yanlısı politikasını dengeleyen, Thatcher hükümetinin ilk Dışişlerinden Sorumlu Devlet Sekreteri Lord Peter Carrington (1979-1982) olmuştur.

Lord Carrington liderlik vasfı ve alandaki önemli tecrübesi ile Thatcher'ı yönlendirebilme kapasitesine sahip bir siyasetçiydi. Kendisi bakanlığının ilk yılı içinde Başbakana 13 Şubat 1980 tarihli önemli bir tutanak hazırlayıp göndermiştir. Bu tutanakta Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ile kendilerine İslam

57 Telegram from Kuwait to immediate FCO 28 Sep 81 PREM19-535

58 Lord Carrington, 1 October 81, PREM19-535

59 Bermant, 1-15

60 Douglas Hurd, *Memoirs*, 2003 Abacus, s.288

ülkeleri ile iş birliği yapma konusunda önemli bir fırsat doğduğunu fakat bunun önündeki temel engelin Arap-İsrail sorunu olduğunu anlatmıştır. Bu sorunun çözümü için, İsrail'in 67 öncesi sınırlara çekilmesini öngören 242 BM Çözümünün, FKÖ tarafından kabul edilmemesinin sebebinin Filistinliler'in yasal ve anavatan haklarını tanımada yetersiz kalması olduğunu ve bunun düzeltilmesi gerektiğini açıklamıştır.⁶¹ Onun bu girişimi Thatcher'in güçlü muhalefeti ile karşılaşmış olsa da⁶² FKÖ konusunda zaman içinde yaşanacak gelişmelere kapı aralamıştır.

Lord Carrington, İngiltere'nin Ortadoğu'da ve özellikle Körfez'de ki vazgeçilemez menfaatlerinin güvenliğinin ancak bu meselenin çözümüyle sağlanabileceğini ve İsrail'in İngiltere'nin çıkarlarına zarar verdiğinin idrakindeydi. Bu meselenin çözümü için Avrupa'nın İngiltere öncülüğünde somut adımlar atması gerekiyordu ki bunların başında Filistinlilerin yegâne yasal temsilcisi durumunda olan FKÖ'nün tanınması geliyordu. BBC'ye verdiği bir demeçte “FKÖ, içindeki terörist unsurlara rağmen bir terör örgütü değildir ve Ortadoğu sorununun çözülmesi yolundaki çabaların içine *dâhil edilmelidir*.” demiştir.⁶³ 1981'de İngiltere'nin dönem başkanlığında Carrington'ın başkanlık ettiği AT sürecinde Carrington AT'de etkinliğini kullanmış ve bunun sonucunda Venedik Deklarasyonu'nu Thatcher'a onaylattırmayı başarmış ve ilan edilmesinde etkin rol oynamıştır. Venedik Deklarasyonu Avrupa'nın Arap-İsrail sorunun çözümünde somut adım attığını gösteren önemli bir belgedir. Dokuz AT üyesi ülkenin imzaladığı 11 maddelik bildirgede Filistinlilerin yasal ve self-determinasyon haklarının tanınması gerekliliğini deklare edilmiş ve ayrıca Filistin'deki İsrail yerleşimleri konusunda 9. maddede şu açıklama yapılmıştır: “9 devlet derinlikle ikna olmuştur ki İsrail yerleşimleri Ortadoğu barış sürecinde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Onlar İsrail yerleşimlerini olduğu kadar, işgal altındaki Arap nüfusu ve toprağı üzerinde yapılan modifikasyonları da uluslararası hukuk açısından illegal olarak değerlendirmektedir.”⁶⁴

Thatcher, FKÖ'yü tanımama konusunda ciddi bir direnç göstermiş, FKÖ'nün dâhil olacağı hiçbir görüşme ve toplantıyı onaylamamıştır. 1982'de Carrington'un Folkland krizi sebebiyle istifa etmesi Thatcher hükümetinin İsrail yanlısı

61 Carrington Minute to MT, 13 February 1980 PREM19-295 f94

62 Bermant, s.22

63 British Foreign Secretary Lord Carrington Said on Thursday the Palestine, May 11 1981, <https://www.upi.com/Archives/1981/05/11/British-Foreign-Secretary-Lord-Carrington-said-Tuesday-the-Palestine/5548358401600>

64 Venice-Declaration, 13 June 1980 http://eeas.europa.eu/archives/docs/mepp/docs/venice_declaration_1980_en.pdf erişim tarihi: 22 Ekim 2017

politikalarına ağırlık vermesine yol açan bir gelişme olmuştur. Thatcher, FKÖ ve Arap Ligi'nden oluşan delegasyon ile ayarlanmış olan bir görüşmeyi "FKÖ şiddeti bıraktığını ilan edene kadar hiçbir FKÖ temsilcisini kabul etmeyeceği" gerekçesiyle iptal etmiş ve buna misilleme olarak Suudi Arabistan da Dış İşleri Sekreteri Francis Pym'in daha önceden ayarlanmış olan randevusunu iptal etmiştir.⁶⁵ Thatcher'ın FKÖ'ye karşı ısrarla yürüttüğü bu tutum üzerindeki İsrail menşeli grupların baskısı ile açıklanabilir. Bermant bu baskının mevcudiyetini şöyle açıklar: "*Thatcher'ın üzerindeki onun seçim bölgesindeki İsrail destekçileri ve daha geniş Yahudi camiasından gelen baskılar onu İsrail lehine politikalar benimsemesi konusunda ikna etmeye çalışmıştır.*"⁶⁶ Nihayet Mayıs 1983'te FKÖ ve Ürdün Kralı Hüseyin liderliğinde ki Arap Ligi delegasyonu ile İngiliz üst düzey yetkilileri ile bir toplantı gerçekleştirildi. FKÖ bu toplantıda Arafat veya diğer önde gelen bir üyesi tarafından değil, FKÖ üyesi olmayan seçkin akademisyen Velid Halidi tarafından temsil edilmiştir.⁶⁷

Nisan 1984'te İngiliz Dışişleri Bakanı Richard Luce'in 12 günlük Körfez ziyareti sırasında verdiği demeçler, Thatcher'ın bölgedeki son ziyaretinde Filistin sorunu ile alakalı hayal kırıklığı yaratan açıklamalarını telafi etme çabasını ortaya koymuştur. Bakanın bir gazeteye verdiği röportajında, Kraliçenin Ürdün'de Filistinlilere olan sempatisinden bahsettiği konuşmasının kendi kişisel görüşlerini mi yansıttığını yoksa öncesinde kendisine telkin mi edildiği sorusuna verdiği cevapta bakan Kraliçe'nin bakanlar tarafından tavsiye aldığını doğrulayarak İngiliz hükümetin yaklaşımını göstermeye çalışmıştır. Kendisine Thatcher'ın Kuveyt'te yaptığı FKÖ'nün bir terör örgütü olduğuna dair açıklaması referans gösterilip İngiltere'nin pozisyonu değişti mi sorusunun sorulması üzerine İngiltere'nin pozisyonu değişmedi fakat FKÖ'nün pozisyonu değişti cevabını vermiş çözüm yolunda yapılacak her görüşmeye FKÖ dâhil edilmelidir görüşünü bildirmiştir. İsrail yerleşimleri konusundaki İngiltere'nin yaklaşımını net bir ifadeyle "*Biz 67 sonrası işgal edilmiş toprakları illegal sayıyoruz. İsrail'in Batı Şeria'daki yerleşim politikasına tamamen karşıyız.*" şeklinde belirtmiş olması önemlidir.⁶⁸ Bakanın bu açıklamaları Körfez ve Arap medyasında geniş yer bulmuş ve İngiltere'ye "Arap dostları" ile güven tazelemesi konusunda yardımcı olmuştur.

65 Bermant, s.129-131

66 Bermant, s.21

67 Parsons, 90, Osnos, March 19 1983 https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1983/03/19/arab-league-mission-met-by-thatcher/2dabbf28-3330-4249-878d-3d6b55e4e565/?utm_term=.0ad1623384de erişim 11.10.2017

68 Mr. Luce's Visit to the Gulf FCO 8/5393 1984

80'li yılların ortalarıyla birlikte, Thatcher güçlenen otoritesi ve artan tecrübesinin olduğu kadar Dışişlerinden sorumlu özel sekreteri Charles Powel'ın desteğinin de etkisiyle, Ortadoğu politikasında Carrington'ın devam eden etkisi altındaki Dışişleri Bakanlığı üzerinde hâkimiyet kazanmıştır.⁶⁹ Başbakanlık ve Dışişleri Ofisi arasındaki koordinasyon 80'lerin ikinci yarısında Ortadoğu alanında önemli ölçüde azalmıştır. Bu dönemde İngiltere'nin Ortadoğu politikası Amerikan-İsrail eksenli bir politika anlayışına kaymıştır. Her ne kadar, Carrington'ın başlatmış olduğu, Filistinliler'in yasal haklarının tanınması yaklaşımı İngiliz politikasında genel olarak yer etmiş olsa da bu dönemde İsrail yanlısı yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Thatcher'ın 1986'da İsrail'e yaptığı ziyaret İngiltere-İsrail ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. İsrail'e resmi ziyaret gerçekleştiren ilk Başbakan olarak Thatcher'ın bu gezisi ile 1982'de İsrail'in Lübnan'a saldırması üzerine İngiltere liderliğinde AT'nin İsrail'i kınaması ve İngiltere'nin İsrail'e silah satışını askıya alması ve İngiltere'nin Suudi Arabistan'la yaptığı Al-Yamamah silah anlaşması sonucu durgunluk yaşayan İngiliz-İsrail ilişkileri ivme kazanmıştır.⁷⁰ Thatcher'ın İsrail ziyareti sırasında İsrail Başbakanı Shimon Peres ile yaptığı görüşmede, FKÖ'yü mevcut yönetimi ile reddeden ve FKÖ'ye alternatif bir liderlik öngören, Filistin devleti konusundaki şüpheli yaklaşımını ifade eden açıklamaları gerek Dışişleri Ofisinde ve gerekse Arap dünyasında eleştirilere sebep olmuştur.⁷¹ Thatcher, Dış İşleri Bakanlığının tavsiyesi ve düzenlemesi sonucunda, İsrail ziyareti sırasında Batı Şeria'da bir grup önde gelen Filistinliler ile bir görüşme gerçekleştirerek denge politikası sergilemiştir.⁷²

Bununla birlikte, 80'ler boyunca Thatcher yönetimi Körfez ülkeleri ile ilişkilerinde AET ile işbirliği doğrultusunda Amerika'ya karşı kazandığı avantajlı pozisyonu sürdürmüştür. Bunun en önemli meyvesini İngiltere, 1985'te S. Arabistan'la yaptığı *Al-Yamamah* silah anlaşması ile almıştır ki anlaşma o dönemde İngiliz silah sanayisinin en büyük silah satışı olmuştur. Anlaşma kapsamında S. Arabistan'a yapılan silah ihracatı 1987'de 200 milyon £'e ulaşmış ve 1988'de yenilenen *Al-Yamamah* II anlaşması ile birlikte İngiltere S. Arabistan'a on yıl içinde yıllık 2 milyar £ değerinde silah satışı gerçekleştirmiştir.⁷³ Bunu İngiltere'nin diğer Körfez ülkelerine yaptığı, büyük savaş uçakları anlaşmalarını kapsayan önemli silah satışları takip etmiştir.⁷⁴

69 Bkz. Bermant, s.137-138

70 A.g.e. 132-155

71 PREM 19-1816 f51

72 Prime Minister's Meeting with Palestinians 26 May, PREM 19-1816 f18

73 T. Peterson, *Anglo-American Policy*, s.30, Hollis, *Britain and the Middle East*, s. 167-168

74 FCO 8/4983-5398, PREM19-0842, PREM19-1315

Sonuç

İngiltere'nin 1971 sonrası Ortadoğu politikasında Körfez ülkeleri ile olan ilişkilerinin büyük önem taşımasının paralelinde Arap-İsrail meselesi bu ilişkilerde temel siyasi parametre olarak merkezi önem ve hassasiyet taşımıştır. Post-kolonyal İngiliz politikası, Körfez ülkelerindeki büyük ekonomik çıkarlarını korumaya yönelik olarak oldukça pragmatist bir politika sürdürmüştür. İngiltere Körfez'deki çıkarları üzerinde Arap-İsrail sorununa yönelik tarihsel sorumluluğunu ihtiva eden politikalarının teşkil edeceği potansiyel riskleri önlemek üzere, bölgesel düzeyde denge politikası yürütmeye çalışmıştır. 1973 petrol krizi bu anlamda İngiltere için önemli bir uyarı niteliği taşımıştır. Bu bağlamda İngiltere, Körfez ülkeleri ile kolonyal geçmişinden tevarüs eden yakınlığı “tarihsel bağlar” vurgusu ile canlı tutup “yakın dostluk” ilişkileri geliştirirken, Arap-İsrail meselesinde ihtiyatlı bir diplomatik yaklaşım kullanarak bölgedeki çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Bunun için, Arap-İsrail meselesine yönelik olarak, AET üyeliği çerçevesinde Araplarla diyalog geliştirmeye çalışan Avrupa ülkeleri ile hizalanarak İsrail'in destekçisi olarak Arap dünyasının hedefinde olan ABD'den farklı bir yaklaşım sergilemeye çalışmıştır. Bu şekilde İngiltere, Körfez ülkeleri ile ilişkilerinde Amerika'ya karşı nispi bir avantaj kazanmaya stratejisi benimsemiştir. Diğer taraftan İngiltere, denge politikası temelinde İsrail ve müttefiki ABD ile olan yakın ilişkilerini de stratejik düzeyde korumaya çalışmıştır. İngiltere'nin bu stratejisi ve denge politikaları önemli ölçüde sonuç vermiş ve İngiltere Körfez'deki önemli ekonomik ve siyasi çıkarlarını korumakla kalmayarak daha da geliştirmiştir.

Bu kapsamda, Post-kolonyal İngiliz dış politikasının Arap-İsrail meselesine yaklaşımının Arap dünyasında ve Körfez'deki İngiliz menfaatlerini korumak nispetinde şekillendiği ortaya çıkmıştır. Arap-İsrail sorununun temelinde yatan Filistin-İsrail çatışmasının çözümü konusunda İngiliz hükümetleri petrol krizi gibi İngiliz menfaatlerini riske sokan kritik durumlar karşısında adım atmak durumunda kalmıştır. Bu atılan adımlar süreklilik ve tutarlılık kazanmamıştır. İngiltere özellikle 1917'de Balfour Deklarasyonu ile İsrail'in Filistin'i işgaline alt yapı hazırlamasıyla meselenin başlamasındaki tarihi sorumluluğuna rağmen, bu sorunun çözülmesi yolunda etkin bir rol benimsememiştir. İngiltere'nin Körfeze yönelik post-kolonyal dış politika tanımları arasında Filistin sorununun bizzat kendisi yer almamaktadır. Filistinli göçmenler sorununa dış politikada yer verilmemiş ve soruna kalıcı bir çözüm bulma konusunda bir hedef ortaya konulmamıştır. Bilakis, Körfez ülkelerindeki Filistinli göçmenlerin varlığı İngiliz dış politikası tarafından İngiliz çıkarları için bir tehdit olarak ele alınmıştır. Dış İşleri Sekreteri Lord Carrington döneminde (1979-1982) çözüme doğru Filistin-

liler'in yasal haklarını tanıma konusunda AT çatısı altında Venedik Deklarasyonu gibi önemli adımlar atılmış olsa da aynı yaklaşım daha sonra takip edilmemiştir. Sonuç itibari ile İngiltere her ne kadar 1971-1991 arasında Körfez ülkeleri ile olan ilişkilerinde, İsrail'in arkasındaki güç olarak görülen ABD'ye göre avantajlı bir pozisyon kazanmış olsa da Arap-İsrail sorununa yaklaşımında Körfez ülkelerinin güvenini kazanmakta başarısız olmuştur. İngiltere'nin konuya yaklaşımı başta Körfez ülkeleri olmak üzere Arap ülkeleri tarafından samimiyeysiz ve İngiltere'nin menfaatlerini koruma girişimi olarak algılanmıştır.

Kaynakça

Resmi Kaynaklar

İngiliz Milli Arşivi (The National Archives) Dış İşleri Bakanlığı Belgeleri:

FCO-8/1816-1961-1965-2086-2161-2319-2440-2644-2659-2681-2682-2685-2770-2873-3001-3091-3112-3123-3225-3292-3306-3319-3397-3488-3507-4304-4983-5393

FCO-30/2514, FCO-46/856-2229, FCO-59/846-881, FCO-93/543-772, FCO-96/144-699

Margaret Thatcher Arşivi: PREM19-0467-0757-295-535-1284-1315-1816 THCR-3-1-6, 42

Overseas Trade Statistics of the United Kingdom, UK Government, Department of Trade and Industry, London H.M.S.O (1965-1975).

Kitap ve Makaleler

Akyıldız, Ali - Kurşun, Zekeriya, *Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Allen, David John – Pijpers, Alfred, *European Foreign Policy Making and the Arab-Israel Conflict*, Martinus Nijhoff Publishers, 1984.

Balcı, Ali, “Post-Kolonyalizm”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, ed. Şaban Kardeş, Ali Balcı, Küre Yayınları, 2014.

Bermant, Azriel, *Margaret Thatcher and the Middle East*, Cambridge University Press, 2016.

Bismarck, Helene Von, *British Policy in the Persian Gulf 1961-68*, Palgrave Mcmillian, 2013.

Callaghan, James, *Time & Chance*, Collins, 1987.

Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, 2004.

Hollis, Rosemary, “Britain’s Strategic Approach to the Gulf”, *International Interests in the Gulf Region*, The Emirate Center for Strategic Studies and Research, 2004.

_____, *Britain and the Middle East in the 9/11 Era*, Chatham House Papers, Wiley Blackwell, 2010.

Hughes, Geraint, “Britain, the Transatlantic Alliance, and the Arab-Israeli War of 1973”, *Journal of Cold War Studies*, vol. 10, issue 2, 2008.

Hurd, Douglas, *Memoirs*, Abacus, 2003.

Khalidi, Rashid, *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*, Colombia University Press, 1997.

_____, *The Iron Cage: The Story of Palestinian Struggle for Statehood*, Beacon Press, 2007.

_____, “The Palestinians and the Gulf Crisis”, *Current History*, vol. 90, issue 552, 1991.

Kamrava, Mehran, “The Changing International Relations of the Persian Gulf”, *International Politics of the Persian Gulf*, ed. Mehran Kamrava, Syracuse University Press, 2011.

Lynn, Roxenna Doty, *Imperial Encounters: The Politics of Representation in North-South Relations*, University of Minnesota Press, 1996.

Macris, Jeffrey R., *The Politics and Security of the Gulf, Anglo-American Hegemony and Shaping of A Region*, Routledge, 2010.

Nkrumah, Kwame, *Neo-Colonialism: The Last Stage of Emperialism*, Panaf, 1974.

Onley, James, *Britain and the Gulf Sheikdoms 1820-1971: The Politics of Protection*, CIRS Georgetown University School of Foreign Service in Qatar, Occasional Paper, no.4, 2009.

_____, “Britain’s Informal Empire in the Gulf 1820-1971”, *Journal of Social Affairs*, vol. 22, no. 87, Fall 2015.

Özev, Muharrem Hilmi, “Petrol Sermayesi ve Uluslararası İlişkiler: 1973 Sonrası Körfez Ülkeleri Örneği” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Parsons, Anthony, “Middle East”, *British Foreign Policy under Thatcher*, ed. Peter Byrd, Philip Allen Publishers Limited, 1988.

Peterson, J. E., “Britain and the Gulf: At the Periphery of Empire”, *The Persian Gulf in the History*, ed. Lawrence Potter, Palgrave MacMillian, 2009.

Peterson, Tore, “Richard Nixon and Great Britain and the Anglo-American Strategy of the Turning the Persian Gulf into an Allied Lake”, *Imperial Crossroads The Great Powers and the Persian Gulf*, ed. Jeffrey Macris, Soul Kelly, Naval Institute Press, 2012.

_____, *Anglo-American Policy toward the Persian Gulf 1978-1985 Power, Influence and Restraint*, Sussex Academic Press, 2015.

Rumelili, Bahar, “Batı Merkezcilik ve Postkolonyalizm”, *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler*, ed. Evren Balta, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Said, Edward, *Orientalizm*, New York, Vintage Books, 1979.

Smith, Simon, *Britain's Revival and Fall in the Gulf: Kuwait, Bahrain, Qatar and Trucial States 1950-71*, Routledge Curzon, 2004.

_____, “The Making of Neo-Colony? Anglo-Kuwaiti Relations in the Era of Decolonization”, *Middle Eastern Studies*, vol. 37, no. 1, Sep 2010.

Yılmaz, Sefer – Kalkan, Duhan K., “Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma”, *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, cilt 1, sayı 3, Aralık 2017.

Zakariah, Muhamad Hasrul, “The Euro-Arab Dialog 1973-1978: Britain Re-insurance Policy in the Middle East Conflict” *European Review of History*, vol. 20, issue 1, 2013.

Zahlan, Rosemary Said, *Palestine and the Gulf States, The Presence at the Table*, Routledge, 2009.

İnternet Kaynakları

“British Foreign Secretary Lord Carrington said Tuesday the Palestine.” UPI May 11, 1981, <https://www.upi.com/Archives/1981/05/11/British-Foreign-Secretary-Lord-Carrington-said-Tuesday-the-Palestine/5548358401600> (06.05.2017)

Bowen, Jeremy, “Baroness Thatcher’s Lasting Legacy in the Middle East”, BBC News, 9 April 2013, 02.09.2017, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-22084405>, (910.06.2017)

Margaret Thatcher Foundation, <http://www.margaretthatcher.org/archive/>

Osnos, Peter, “Arab League Mission met by Thatcher”, Washington Post, 19 March 1983, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1983/03/19/arab-league-mission-met-by-thatcher/2dabfb28-3330-4249-878d-3d6b55e4e565/?utm_term=.b5eb062ce359. (10.04.2017)

Venice Declaration, EEAS Europe EU, 13 June 1980, http://eeas.europa.eu/archives/docs/mepp/docs/venice_declaration_1980_en.pdf (21.03.2017)